

Stemmerett også for kvinner!

Lokal stemmerettskamp 1890-1907

Ingeborg Fløystad

I 1907 sendte noen kvinner i Risør et skriv til Stortinget med følgende ordlyd:

Til det norske storthing!

Undertegnede tillader i ærbødighed henstille til det norske storthing at søge fremmet kvindens stemmeret ogsaa i politisk henseende.

I bestyrelsen for Risør led af L.K.S.F.

Anna Næss

Louise Sæverud

Marie Sivertsen

Ida Dahl

Risør, 2den februar 1907

“Risør ledd av L.K.S.F” var den lokale foreningen i Risør av Landskvinnestemmerettsforeningen (heretter LKSF), en forening som var opprettet i 1898 for å arbeide for stemmerett til kvinner. Samme henstilling til Stortinget kom også fra lokalforeninger i Grimstad og Arendal, sistnevntes skriv er gjengitt på foregående side. Arendalskvinnenes lengre tekst inneholdt også en begrunnelse for at kvinner måtte få stemmerett.

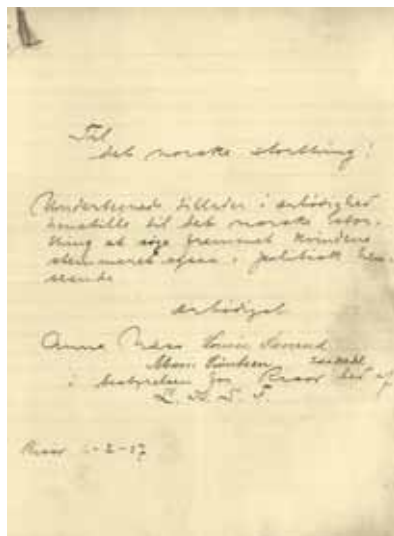
Disse henstillingene var del av en “kvinnebølge” som oppfordret Stortinget til å vedta stemmerett for alle kvinner. Fra alle kanter av landet kom det i 1907, og tidligere år, mange oppfordringer fra kvinner om å få stemmerett når Stortinget behandlet stemmerettsspørsmålet.

Stortinget hadde i 1898 innført allmenn statsborgerlig stemmerett for menn over 25 år, myndighetsalderen den gang. I juni 1907 fikk kvinnene delvis medhold i stemmerettskravet da Stortinget vedtok å gi en del kvinner statsborgerlig stemmerett ut fra økonomiske kriterier. Ennå var det ikke allmenn aksept på Stortinget for å utvide stemmeretten til alle kvinner på like fot med menn.

Kvinnene måtte vente til 1913 før likestilling var oppnådd på dette feltet. Temaet hadde vært del av politiske diskusjoner fra 1880-tallet. Første gang Stortinget diskuterte og stemte over spørsmålet, var i 1890. Det er skrevet ganske mye om den rikshistoriske utviklingen som førte

Henstilling til stortinget om å få stemmerett fra den lokale stemmerettsforeningen i Arendal 1907. Innholdet i skrevet er gjengitt mot slutten av artikkelen. Kilde:Stortingsarkivet.

til stemmerett for alle, både i litteratur og nå også utlagt på internett.¹

Denne artikkelen vil gi et lite innblikk i hva kvinner lokalt på Agder foretok seg for å vise at de ønsket stemmerett, med vekt på bidrag fra kvinner i Nedenes amt, dvs. Aust-Agder. Henstillinger fra kvinner lokalt om å få stemmerett kom særlig i forbindelse med stortingsbehandlinger i 1890, i 1901 og i 1907. Forut for stortingsvedtakene i 1910 og 1913 var det klart at stemmerettskravet ville bli vedtatt, og noe press fra lokalforeningene av LKSF eller underskriftslistor ble nok da sett på som unødvendig. Men før lokale tiltak ved tidligere stortingsvedtak omtales, er det nødvendig med litt bakgrunnsinformasjon.

Trekk av utviklingen henimot likestilling i stemmerettsspørsmålet

Flere stortingsvedtak på 1800-tallet innebar etter hvert gradvis likestilling av kvinner og menn, det gjaldt blant annet myndighetsalder og arverett. Det forekom at stortingsmenn så at slike vedtak ville åpne for samfunnsendringer. En uttalelse fra 1854 da Stortinget vedtok at kvinner skulle få arve likt med menn, kan illustrere dette. Inntil da hadde kvinnene bare arvet halvparten av menn ved arveoppgjør. En av mennene som deltok i stortingsdebatten om arveretten, så at vedtaket om lik arv var en åpning som pekte framover, og han uttalte:

“Skulde man gaa du derfra, at alle uden Hensyn til Kjønsforskjellen skulde have samme Rettigheder, kunne man tilsidst komme til i alle Borgerlige forhold at sætte Kvinden ved siden af Manden, vi kunde da opleve den Dag at Kvinden tage Sæde i Stortinget...²

En slik framtid kunne ikke mennene tenke seg i 1854! Men slik gikk jo utviklingen, om det enn tok tid. Første kvinne som tok sete i Stortinget, var lærerinne Anna Rogstad i 1911, som vararepresentant. I 1922 ble Karen Platou innvalgt til Stortinget som første kvinne. Men før andre verdenskrig var likevel ytterst få av stortingsrepresentantene kvinner.

Stemmeretten var en viktig døråpner for kvinners deltaking i samfunnet. Med stemmerett fulgte også valgbarhet til kommunestyrer og Storting. Derfor var stemmerettsspørsmålet og utviklingen av stemmeretten så sentral på veien mot kvinnes fullt deltaking som samfunnsborgere og dermed fullt innlemming i samfunnet og demokratiet.

Stemmeretten er todelt: kommunal stemmerett og statsborgerlig stemmerett. Stortinget vedtok rettighetene uavhengig av hverandre og gradvis. Stemmerettsspørsmålet var oppe til behandling i Stortinget 15

ganger, seks ganger gjaldt det kommunal stemmerett og ni ganger statsborgerlig stemmerett.³

Den kommunale stemmeretten ble først vedtatt. I 1901 fikk noen kvinner denne stemmeretten, og de første kvinnene kom inn i noen kommunestyre det året. Den skattbare økonomien til husholdet eller kvinners egeninntekt ble lagt til grunn i 1901, nedre grense for egen inntekt var 300 kroner på landet og 400 kroner i byene. I 1910 ble kommunal stemmerett uavhengig av økonomi innført for kvinnene, bare få menn stemte da mot.

Samme økonomiske begrensning, som ved kommunal stemmerett, ble satt da Stortinget i 1907 vedtok at noen kvinner fikk stemme ved stortingsvalg. Dette var første gang kvinner ble gitt statsborgerlig stemmerett, en viktig milepæl. Anna Rogstad hadde som lærerinne med egen inntekt stemmerett, og var dermed valgbar til Stortinget da hun i 1911 tok sete der som vararepresentant.

Stemmerettsspørsmålet førte til mye diskusjon i samtiden. Mange stortingsmenn stemte mot vedtakene under stortingsforhandlingene, og stortingsreferatene av diskusjonen for og imot er både interessant og deprimerende lesning. En av de mest fanatiske motstandere av kvinne-stemmerett var biskop Heuch fra Kristiansand stift. Han uttalte bl.a. under debatten på Stortinget i 1890 at en kvinne ville bli et “vanskapt misfoster” om hun fikk stemmerett. Det var partimessige skillelinjer i stemmerettsspørsmålet. I korthet kan en si at Venstre hele tiden var pådriver, med støtte av Arbeiderpartiet som først fra 1903 fikk noen representanter på Stortinget. Høyre og høyrerepresentantene satte hele tiden “bremsene” på. Men i 1913 innså alle partier at kvinnene måtte få full stemmerett, og forslaget ble enstemmig vedtatt.

Anna Rogstad 1854-1938, første kvinne på Stortinget i 1911

Kvinnekrav om stemmerett

Kan vi bare takke mennene på Stortinget for at stemmerett for kvinner ble gjennomført, de som hadde myndighet til å vedta lover og lovendringer? Et retorisk spørsmål – og svaret er nei!

I 1818 ble det reist spørsmål i Stortinget om hvem som skulle defineres som borgere, hva med kvinnene? Spørsmålet ble avvist, kvinnene hadde ikke bedt om å bli definert som borgere ble det sagt. Mannen representerte husholdet, den minste økonomiske enheten i samfunnet. Men da stemmeretten gradvis ble vedtatt, var en viktig side ved argumentasjonen fra tilhengers side at kvinnene hadde bedt om det, og hadde gjort seg fortjent til det.

Hva hadde skjedd? Kvinnene hadde kommet med krav, påpekt det urettferdige i at bare menn hadde stemmerett, hadde dannet organisa-

Underskriftsliste fra Arendals- området sendt til stortinget 1890, første gang spørsmålet om stemmerett for kvinner ble behandlet i stortinget.
Kilde: Stortingsarkivet.

3535- 3597

Til Norges storting!

I tillid til, at det vil blive erkjendt som en ærefærdighed, at de magtfulde love udelukker norske borgere til at udøve sine borgerrettigheder blot paa grund af deres køn, og i overbevisningen om, at det er slødeligt for landet, at kvinderne holdes borte fra deltagelse i samfundslivet — anbrager underskrevne norske kvinder stortinget om, at der i næstkommende valgperiode maas blive vedtaget en grundlovsændring, hvorved de af vort lands kvinder, som opfylder grundlovens stemmerettsbetingelser, erholder stemmerett.

Navn.	Opholdsted.
<i>Helene Thorsen</i>	<i>Arendal</i>
<i>Josefine Hovland</i>	<i>Skrimmer p. Arendal</i>
<i>Bergstr. Olsen</i>	<i>Fredstranda</i>
<i>Ingeborg Solberg</i>	<i>Holt p. Fredstranda.</i>
<i>Hanna Pedersen</i>	<i>Kviesstrand</i>
<i>Maie Trost.</i>	<i>Stor Gudbrandsdalen.</i>
<i>Helene Knudsen</i>	<i>Kjogard. p. Arendal.</i>
<i>John Knudsen</i>	<i>Skrimmer p. Arendal</i>
<i>Marie Simonsen</i>	<i>Arendal</i>
<i>Ther. Høybohl</i>	<i>id</i>
<i>Mahilde Bergell</i>	<i>Arendal</i>
<i>Helene Svendsen</i>	<i>Arendal</i>
<i>Sida Svendsen</i>	<i>Arendal</i>

sjoner for å vise oppslutning blant kvinnene for kravet, og de hadde vist politisk handling i 1905. Holdningene blant menn endret seg.

1884 ble Norsk kvinnesaksforening stiftet i Kristiania med det generelle formålet ”at virke for at skaffe kvinden den hende tilkommende ret og plads i samfundet”. Foreningen hadde ikke eksplisitt kvinnestemmerett på sitt program, et tema som begynte å bli diskutert på 1880-tallet. Mange kvinner som ønsket likestilling med menn i stemmerettsspørsmålet stiftet derfor en egen kvinnestemmerettsforening. På denne tida hadde heller ikke alle menn stemmerett, og kravet fra kvinnenes side var stemmerett på like fot med menn, det vil si stemmerett ut fra økonomiske kriterier, inntekt over en viss grense.

Spørsmålet om å gi kvinnene statsborgerlig stemmerett ble for første gang diskutert i Stortinget i 1890. Det ble avvist med 70 mot 44 stemmer.

Røster i samfunnet hadde lenge krevd allmenn stemmerett for menn. Da dette ble vedtatt 1898, syntes mange kvinner at den eksisterende kvinnestemmerettsforeningen ikke gikk langt nok i stemmerettsspørsmålet. En del kvinner som krevde stemmerett for alle kvinner uten øko-

nomiske begrensninger, stiftet derfor i januar 1898 en ny stemmerettsforening. Den fikk navnet Landskvinnestemmerettsforeningen (LKSF).

Denne foreningen fikk langt større oppslutning enn den eldre stemmerettsforeningen. Oppslutning rundt i landet førte til at det kom lokale underavdelinger av LKSF, også på Agder. Pådriv fra kvinnene i form av grunnlovsforslag sendt til Storting og Regjering, aksjoner og underskriftslistes for å be om stemmerett, i det hele det at kvinnene selv krevde stemmerett, var viktig for at partier og stortingsrepresentanter etter hvert endret holdning som til slutt ga seier for kvinnene.

Mange av stemmerettsforeningene kom i byer. Der var det et miljø der kvinner slo seg sammen og vågde å stille likestillingskrav. Mange av kvinnene kom fra middels- eller overklassemiljø. Men også i noen bygdesamfunn, om enn ikke på Agder, kom det lokale stemmerettsforeninger. I Vinje i Telemark ble "Vinje kvendestemmerettsforening" til etter at kvinnene der 1899 ikke fikk være med og stemme over om salmene til Elias Blix skulle innføres i kirka.⁴ Underskriftslistes viser at spørsmålet om kvinnestemmerett ble vidt diskutert.

Aktive kvinner i lokalsamfunn⁵

Første gang mange kvinner aksjonerte for stemmerettskravet var i 1890, forut for behandlingen av grunnlovsforslag om statsborgerlig stemmerett for kvinner i Stortinget. Denne aksjonen finner vi spor av også i Aust-Agder. Kvinnestemmerettsforeningen trykte opp lister der en kunne skrive under på en henstilling til Stortinget om å vedta kvinne-stemmerett. En liste ble innsendt fra Arendal med 21 navn, fra Lillesand med 20 navn, fra Landvik med 19 navn, fra Arendal og omegn med 19 navn, og spredte underskrifter på kvinner fra området også på andre lister. Øst i regionen kom en felles liste fra noen kvinner i Drangedal i Telemark og Gjerstad. Det kan ha vært familiekontakt mellom kvinnene som førte til at listene omfattet navn fra de to nabobygdene. På landsbasis ble det i 1890 samlet inn underskrifter fra 4533 kvinner. Men stemmerettskravet ble som nevnt avvist av Stortinget.

I 1901 skulle spørsmålet om å gi kvinner stemmerett ved kommunevalg behandles i Stortinget. På forhånd hadde den nye stemmerettsforeningen, LKSF samlet inn om lag 12 000 kvinneunderskrifter med petisjon til Stortinget.⁶ Det ble ikke sendt inn underskriftslistes fra Agder, kanskje fordi det der ennå ikke var opprettet lokalavdelinger av LKSF.

Våren 1901 ble det noen steder i landet holdt massemøter angående saken, deriblant i Kristiansand⁷, men visstnok ikke i Arendal eller de andre mindre byene. I noen byer gikk kvinner i tog 17. mai, og 15. mai stod følgende notis i *Agderposten*:

Fredrikke Marie Quam var leder av Landskvinnestemmerettsforeningen og var aktiv i å få dannet lokalforeninger i kystbyene på Agder.

Hvorfor går ikke Kvindene med i Borgertoget 17. mai. Borgere har de dog været al sin Dag, og nu er de endogsaa stemmeberetigede Borgere. Har den kvindelige Stemmeret den Betydning for Samfundet og for Kvinderne som enkelte nevner, har Kvinderne desuden iaar særskilt Opfordring til at feire Dagen "offisielt" sammen med sine "medstemmeberettigede" Mænd eller Mandfolk. Vi tør forsikre at festkomiteen vil skaffe Damerne en udmerket Plads i Toget".⁸

Av referatet fra borgertoget i Arendal etterpå nevnes ikke om kvinnene var med i toget.

Stortingsvedtaket i 1901 ga om lag 200 000 kvinner kommunal stemmerett ut fra økonomiske kriterier. Dette førte til aktivitet for å få kvinnene til å stemme og for å få innvalgt kvinner i kommune- og bystyrene. Oppslutningen ved valgene var derimot ikke overveldende. *Agderposten* meldte om kommunevalgene i oktober. "Ingen kvinde avga stemmer verken ved personlig fremmøte eller ved forfald" het det i omtalen av resultatet i flere av kommunene i amtet.⁹

Men mange steder rundt i landet kom nå de første kvinnene inn i kommunestyre, først og fremst i byer. I Aust-Agder kom ingen kvinner inn i bystyrene. Derimot fikk Vestre- Moland kommunestyre to kvinnelige representanter, Gusta Heldal og Fredrikke Henschien, begge på en upolitisk liste. De var begge gift med gårdbrukere, Fredrikke Henschien drev dessuten med biavl. Hun var kommet til Lillesand som telegrafistinne.¹⁰ I Vest-Agder kom kvinner bare inn i bystyret i Kristiansand, 7 kvinner av i alt 52 representanter der.¹¹

Neste kommunevalg var høsten 1904. En av byene der det var aktivitet for å mobilisere kvinner til valg var Risør, der det var 480 kvinner som hadde rett til å stemme. I Risør var Anna Næss blitt oppfordret til å samle medlemmer til LKSF, og hun henvendte seg til lederen av foreningen Fredrikke Marie Qvam om å komme til Risør da hun var på foredragsturne langs kysten. Fru Qvam kom og samlet fullt hus i rådhuset. Ved valget i denne byen stemte 375 kvinner. Men ingen kvinner stod på valglistene, så bare menn kom inn i bystyret.¹² Det var nok foredragsturneen til Fredrikke Marie Qvam høsten 1904 som førte til at det ble stiftet lokalforeninger av LKSF i byene på Agder.¹³

Kvinneaksjonen i 1905 – viktig politisk engasjement

I 1905 skjedde en kvinnemobilisering som av mange er blitt sett på som gjennombruddet for tanken om at også kvinnene måtte få stemmerett. Det skulle holdes folkeavstemning for å vise om nasjonen stod

Undertegnede ønsker at føie sit
Ja : **Fæderhædet**

til de Mænd, der har Ret til at
 deltage i Folkeafstemningen den 13^{de}
 August idet de med dyb Overbevisning
 er med paa at slaa Ring om 7^{de}
 Juni - Beslutningen.

Offentl. Skrivelse

Juni The Christe	Lina Kildahl
Juni Emma Rubeuschiu.	Ingeborg Anna Olsen
Folken Skjøde Smith.	Gunhild Petersen
Fritz Frederikke Schneider.	Lofie Larsen
Lena Samuelsen	Marie Wilkman
Gunvor Meier	Marie Johansen
Gunhild Holand	Augusta Skakken
Marthe Espeland	Marthe Jensen
Gunhild Fjorson	Olava Jørgensen
Emma Larsen	Marie Jensen.
Johan Bjørnsd.	Emilie Tellefsen
Fru Espede Smith.	Else Tellefsen
Marin Fjorson	Kathilde Tellefsen
Kate Maria Schneider	Sarita Marie Jensen
Margda Eichsen	Anne Jørgensen
Amalie Bernsen	Missa Pedersen
Emma Olsen	Aase Marie Haaveman
Quine Jensen.	Else Pedersen
Biggite Johnsen	Bobette Jørgensen
Frits Ingeborg Rasmussen	Dorthe Mathiesen
Lena Rasmussen	Augusta Knudsen
Lofie Henriksen	Anna Jensen
Olone Brøms	Edvine Bjørnsd.
Marin Thomassen	
Kathilde Brøms	

Underskriftsliste fra Tvedestrand 1905 med overskriften "Undertegnede ønsker at føie sit Ja til de Mænd, der har ret til at deltage i Folkeafstemningen 13. August 1905, idet de med dyb Overbevisning er med paa at slaa Ring om 7de Juni - Beslutningen". Kilde: Stortingsarkivet

bak unionsoppløsningen som Stortinget hadde vedtatt. Men folket – hvem var det? Kvinnene ville også vise sin støtte, men LKSF ble avvist da de henvendte seg til Stortinget og spurte om kvinner kunne få delta i avstemningen. Folkeavstemningen ble derfor en mannsavstemning.

Dette førte til at en landsomfattende aksjon ble satt i gang blant kvinnene for å markere støtte til 7-juni vedtaket om å oppheve unionen med Sverige. Mer enn 290 000 underskrifter fra store deler av landet ble sam-

Birgit Olsen var sekretær i styret for lokalforeningen av Landskvinnestemmerettsforeningen i Arendal. Kilde: Norske Kvinder 1914, II, Kristiania 191 s.115.

let inn på svært kort tid. Disse listene har stortingsarkivet nå lagt ut på internett, så alle kan nå se om formødrene eller andre slektninger fikk anledning til å skrive under. Jeg har tidligere i to artikler skrevet om hvordan denne aksjonen foregikk i Nedenes og ellers på Agder, og henviser til disse artiklene for omtale av denne aksjonen lokalt.¹⁴

Det var stort engasjement for saken utover landet, og fra Aust-Agder ble det samlet inn ca. 13 000 underskrifter til støtte for unionsoppløsningen. I Arendal og Grimstad og etter alt å dømme også i Risør, var det da stiftet lokale foreninger av LKSF. Men uavhengig av disse foreningene ble det i mange lokalsamfunn samlet inn lister, ofte etter initiativ fra lærerinner og lærere.

Da underskriftslistene ble overrakt regjeringen, var setesdølen Jørgen Løvland fungerende statsminister og han uttalte: "Norske kvinners holdning i by og bygd i disse dager er et smukt blad i Norges historie og vil mektig bidra til å skaffe dem den rett de forlanger." . Det var nok stemmeretten han tenkte på! Og det var ikke så lenge før holdningene til det å gi kvinner stemmerett gikk mer i deres favør. En viktig side ved underskriftsinnsamlingen var at den viste politisk engasjement for saken også blant kvinner i landdistriktene. Det hadde vært et motargument tidligere at det særlig var bykvinner som ønsket stemmerett.

Gjennombruddet for statsborgerlig stemmerett i 1907

Spørsmålet om statsborgerlig stemmerett hadde vært framme på påfølgende Storting etter den første gangen i 1890, men forslaget fikk ikke det nødvendige to tredjedels grunnlovsflertall. I 1907 skulle grunnlovsforslaget om stemmerett for kvinner ved stortingsvalg på ny behandles i Stortinget. LKSF sentralt og lokalt viste stor aktivitet for å bearbeide stortingsmennene, og 18 000 underskrifter ble samlet inn. Styret i LKSF oppfordret valgkretsene til å sende underskriftslistor til sine stortingsrepresentanter for å be dem stemme for at kvinner fikk stemmerett. I noen kretser ble oppmodingen fulgt, i Aust-Agder gjaldt det Setesdal. Der underskrev 239 kvinner på en henstilling "Til Stortingsrepresentant for Sætedal Valgkreds hr. Statsraad Liestøl ". De andre nedenesrepresentantene fikk ingen slike henstillinger fra sine valgkretser, men lokalforeningene av LKSF var aktive.

Lokalt holdt stemmerettsforeninger møter og sendte henstillinger til Stortinget. En annonse i *Vestlandske Tidende* i Arendal meldte i februar: "Kvindestemmerettsforeningen. Søndag 10 feb. Kl. 8 ¼ i Nedenes Banks Lokale. Foredrag av fru Wenche Sivle: Nutidsspørsmål". Kanskje skrevet fra Arendals-kvinner, gjengitt foran denne artikkelen, ble formulert på dette møtet.¹⁵

Arendal, Risør og Grimstads kvinnestemmerettsforeninger tillot seg “i Ærbødighed at henstille til Stortinget at gjennomføre Kvindens statsborgerlige Stemmeret i denne Storthingsperiode”, slik henstillingen fra Grimstad lød. Underskriverne fra styret i lokalforeningen i Arendal var Signe Greve Dahl, formann, Aagot Bull, ”Viceformand”, Elisabeth Vemmestad, Elisa Rolfsen, kasserer og Bergit Olsen, sekretær. De samme kvinnene utgjorde styret i foreningen ved underskriftkampanjen for unionsoppløsningen i 1905. Bergit Olsen var bankkasserer ved Arendals sparebank.¹⁶

Navn på kvinnene som underskrev fra den lokal stemmerettsforeningen i Risør framgår av begynnelsen av artikkelen. Lederen var Anna Næss som i 1904 hadde henvendt seg til Fredrikke Marie Qvam, som tidligere nevnt, og hadde tatt initiativ til å starte en lokalforening i byen. Tre av underskriverne ble seinere valgt inn i bystyret, Marie Sivertsen fra 1908, Louise Sæverud fra 1907 og Ida Dahl fra 1911.¹⁷

Kvinnene som skrev under i Grimstad var Marie Knutsen, “formand” i foreningen, Kathinka Welhaven, Marie Schefte, Helga Odd og sekretæren Elisabeth Helmer. Det framgår av verket Grimstads historie utgitt i

Elisabeth Helmer fra Grimstad var fotograf. Her t.v. med fotostativ og utløseren klar. Medhjelperne er opptatt med retusjering, fiksering og kontroll av negativer.

Marie Knutson var leder av den lokale stemmerettsforeningen i Grimstad og kom inn i bystyret i 1904.

1927 at dette var aktive kvinner på flere områder i lokalsamfunnet. Marie Knutson var som første kvinne blitt valgt inn i bystyret i Grimstad i 1904, for avholdspartiet. Hun var bl.a. med i styret for Dahlske skole, var formann i Norske kvinders Totalavholdsselskaps Grimstadavdeling (stiftet 1911). Kathinka Welhaven var leder av Grimstad folkeakademi, stiftet 1904 og var med i styret i Grimstad sanitetsforening som ble stiftet 1908. Elisabeth Helmer var fotograf og også aktiv lokalt.¹⁸

Fra Vest-Agder kom det også mange oppfordringer om å vedta stemmerett for kvinner. I tråd med forslaget fra LKSF ble det sendt henstillinger til stortingsrepresentantene for Lister og Lyngdal valgkrets, og det kom underskriftsliste fra kvinner i Lister og Mandal – i alt 483 navn. De lokale foreningene av LKSF i Kristiansand, Mandal, Farsund og Flekkefjord sendte også oppfordringer til Stortinget om å gi kvinner stemmerett.¹⁹

Arendals ledd av LKSF hadde en lengre begrunnelse for stemmerettskravet, for “at lade retfærdigheden ske fyldest” som de uttrykte det:

“I vor tid, da kvinners uddannelse er lig mænds, hvor de har samme skattepligt, lige ansvar for landets love og hvor saamange indtager ansvarsfulde stillinger, kræver retfærdighed denne reform”.

En vedblivende nægtelse af denne almindelige menneskerettighed, som stemmeret er, vil i længden komme til at bære uretfærdigheds bitre frugter”.

Vi ser at rettferdighetstanken var sterk. Utviklingen hadde gitt kvinnene samme rettigheter og plikter som menn, hevdet arendalskvinnene. Det var en menneskerett å få stemmerett.

Stemmeretten var fra LKSF tenkt på lik linje med menn som jo hadde full stemmerett. Men Stortinget vedtok begrenset statsborgerlig stemmerett i 1907, stemmerett etter økonomiske kriterier tilsvarende vilkårene for kommunal kvinnestemmerett gitt i 1901. Så ennå var ikke kampen for allmenn stemmerett vunnet.

Vestlandske Tidende hadde en liten kommentar til vedtaket om å gi en del kvinner stemmerett i 1907. Avisa skrev at med stemmerett fulgte valgbarhet “saa efter næste Valg taler vel Sandsynligheden for, at vi vil faa også kvindelige Repræsentanter i Storthinget”.²⁰ Dette viste seg jo å være vel optimistisk.

Sluttseier!

Men i 1910 vedtok altså Stortinget med stort flertall å gi kvinner kommunal stemmerett uten økonomiske begrensninger. I konstitusjons-

Maren Bjørnsgaard t.v. og Marie Sivertsen var de første kvinnene som i 1908 ble valgt inn i Risør bystyre. Marie Sivertsen var med i stemmerettsforeningens styre og satt i bystyret til 1916.

Kilde: T. Lindstøl: Risør gjennom 200 år, Risør 1923 s.304.

komiteens innstilling het det bl.a.: "I 1905 la kvindene for dagen en fædrelandskjærlighet, politisk interesse og politisk takt, som fortjener at pekes paa i denne forbindelse".²¹

Og 11. juni 1913 vedtok et enstemmig Storting å gi kvinner over 25 år statsborgerlig stemmerett. Vedtakets ordlyd lød: " Stemmeberettede ere norske Borgere, Mænd og Kvinder, der have fyldt 25 Aar, og som have været bosatte i Landet i 5 Aar og opholde sig der". Det var identisk med forslaget som styret i LKSF lenge hadde forslått for Stortinget. I 1911 var foreningens forslag blitt lagt fram for Stortinget av vestegden Aasulv Bryggesaa og tre andre med røtter i Vest-Agder. Venstremannen Bryggesaa kom på Stortinget i 1900, og hadde som medlem og leder av konstitusjonskomiteen lenge arbeidd for stemmeretten.²² Arbeiderpartiet hadde, og hadde lenge hatt, forslag om at stemmerettsalderen skulle være 21 år, men det ble nedstemt.

Forut for stortingsbehandlingen i 1910 og 1913 ble det etter alt å dømme ikke foretatt lokale kvinneaksjoner. Det kom nok av at sammensetningen av Stortinget viste at stemmerettsforslagene ville bli vedtatt, alle partiene gikk nå inn for det. Den nesten 30 år lange stemmerettskampen var over! Kvinnene hadde seiret. Deres aksjoner ved viktige avgjørelser, ikke minst i 1905, støttet opp om kampen som frontkvinner som Fredrikke Marie Qvam og Gina Krog førte, og bidro til holdningsendringer i samfunnet. Betydningen av lokalt engasjement fra kvinner rundt i landet må ikke undervurderes i stemmerettsspørsmålet!

Norge var den første selvstendige nasjonen som inkluderte kvinnene i samfunnet ved å vedta å gi dem full stemmerett. Men – ennå var det faktisk en begrensning i stemmerettsreglene. Menn og kvinner som fikk støtte fra fattigvesenet mistet stemmeretten. Dette ble fjernet i 1919, og først da var stemmerett for alle menn og kvinner fullt ut en realitet!

Litteratur

- Agderposten*. "Kvinderne og 17de Maitoget." 15. mai, 1901.
Agderposten. "Valget i Østre Moland." 9. oktober, 1901.
- Agerholt, Anna Caspari. *Den norske kvinnebevegelsens historie*. Oslo: Gyldendal, 1937.
- Fløystad, Ingeborg. "Innføring av lik arv for kvinner og menn. Lov av 31/7 1854." *Historisk Tidsskrift* nr. 4 1990.
Fløystad, Ingeborg. "1905 og kvinnene i Nedenes amt." *Aust-Agder-Arv. Årbok for Aust-Agder kulturhistoriske senter 2005-2006*.
Fløystad, Ingeborg. "...at være med blandt landets borgere": Agderkvinnene og unionsoppløsningen." *Årsskrift for Agder historielag*, nr. 81, 2005.
- Folkvord, Magnhild. *Fredrikke Marie Quam : Rabaldermenneske og strateg*. Oslo: Samlaget, 2013.
- Grimstad bys historie*. [Grimstad]: 1927.
- Haugen, J. og A. Helle Nilsen. "Egdene tek 'sjarmøretappen': Agderrepresentantar på Stortinget 1890-1913." *Kvinner på barrikadene : Stemmerettsjubileet på Agder*. Kristiansand: Agder Historielag, 2013.
- Høgh, Marie. *Norske kvinder : En oversigt over deres stilling og livsvilkaar i hundredeaaret 1814-1914*. Bind 2. Kristiania: Berg & Høgh, 1914.
- Kolstad, Eva, red. *Utsnitt av lovforslag, komiteinnstillinger og debatter i Stortinget om stemmerett for kvinner : 17. mai 1814 – 11. juni 1913*. Oslo, 1963.
- Lindstøl, Tallak. *Risør gjennom 200 aar : 1723 – 1923 : jubileumsskrift*. Risør: Risør kommune, 1923.
- Moksnes, Aslaug. *Likestilling eller særstilling : Norsk kvinnesaksforening 1884 – 1913*. Oslo: Gyldendal, 1984.
- Seland, Bjørg. "Kampen for kvinners stemmerett : Historisk bakgrunn, politisk framdrift." *Kvinner på barrikadene : Stemmerettsjubileet på Agder*. Kristiansand: Agder Historielag, 2013.
- Tronstad, Roger. "Stemmerett forpligter : Kvinner i politiske valg på Agder 1901-1913". *Kvinner på barrikadene : Stemmerettsjubileet på Agder*. Kristiansand: Agder Historielag, 2013.
- Vestlandske Tidende*. "Kvindestemmeretsforeningen." 9. februar, 1907.
Vestlandske Tidende. "Kvindestemmeretten." 17. juni, 1907.

Noter

- 1 Se Anna Caspari Agerholt: Den norske kvinnebevegelsens historie. Oslo 1937. Aslaug Moksnes: Likestilling eller særstilling. Norsk kvinnesaksforening 1884 – 1913. Oslo 1984. Bjørg Seland: Kampen for kvinners stemmerett. Historisk bakgrunn, politisk framdrift, i Kvinner på barrikadene. Stemmerettsjubileet på Agder. Årsskrift Agder Historielag 2013.
- 2 Her fra Ingeborg Fløystad: Innføring av lik arv for kvinner og menn. Lov av 31/7 1854. Historisk Tidsskrift nr.4 1990 s.555.
- 3 Stortingsarkivet, opplyst der under internettomtalen av stemmerettsjubileet.
- 4 Agerholt op cit. S. 219.
- 5 Lister og henstillinger er arkivert i stortingsarkivet i Oslo. De er omtalt og delvis gjengitt i Eva Kolstad: Utsnitt av lovforslag, komiteinnstillinger og debatter i Stortinget om stemmerett for kvinner 1814 – 1913. Oslo 1963. Underskriftslistene er nå utlagt på internett under Stortingsarkivet.
- 6 Disse er ikke utlagt under stortingsarkivet, i motsetning til aksjonene i 1890,1905 og 1907.
- 7 Statsarkivet i Kristiansand, internett “Stemmerettsjubileet”
- 8 Agderposten 15. mai 1901.
- 9 Agderposten. 9. okt. 1901, omtale av valget i Østre Moland og fra andre kommuner.
- 10 Opplysning fra Norske Kvinder, II . En oversikt over deres stilling og livsvilkår i hundredeåret 1814-1914, utgitt av Marie Høgh.Kristiania 1914 s. 132.
- 11 Note 3 og Lokalhistoriewiki.no, “De hundre første kvinnelige kommunestyrerepresentanter”. Roger Tronstad: “Stemmerett forpligter”. Kvinner i politiske valg på Agder 1901-1913, i Kvinner på barrikadene. Årsskrift Agder historielag 2013.
- 12 Magnhild Folkvord: Fredrikke Marie Qvam. Rabaldermenneske og strateg. Oslo 2013. s.236,237.13 Moksnes 1984 s. 248.
- 14 Ingeborg Fløystad: 1905 og kvinnene i Nedenes amt, i Aust- Agder- Arv 2005-2006, Arendal 2006 og Ingeborg Fløystad: “at være med blandt landets borgere”. Agderkvinnene og unionsoppløsningen. Agder historielag nr.81 2005, Kristiansand 2005.
- 15 Vestlandske Tidende 9. februar 1907. Wenche Sivle var gift med Per Sivle og aktiv for likestilling.
- 16 Fløystad 2006 s. 8,Norske Kvinder II ,Kristiania 1914 s.116.
- 17 Tallak Lindstøl: Risør gjennom 200 år, 1723 – 1923. Risør 1923 s.308,313,314. Louise Sæverud og Marie Sivertsen er også omtalt i Norske Kvinder, II, Kristiania 1914 s. 133,134.
- 18 Grimstad bys historie. Utgitt ved Grimstad bymuseum 1927. De nevnte kvinnene er omtalt flere steder, jfr. bokas register.
- 19 Kolstad 1963. s. 96,97 og listene fra underskriftsaksjonen i 1905, nå utlagt på internett under stortingsarkivet.
- 20 Vestlandske Tidende 17. juni 1907.
- 21 Her etter Kolstad 1963 s. 112.
- 22 Kolstad 1963 (se note 5) s. 73 ff og s. 116,117. J. Haugen og A. Helle Nilsen:”Egdene tek sjarmøretappen”. Agderrepresentantar på Stortinget 1890-1913, i Kvinner på barrikadene, Årsskrift Agder Historielag 2013.